

Гуманітарні аспекти кризи на Сході України: передумови і шляхи подолання негативних наслідків

Соціальна характеристика населення Донецької та Луганської областей

Донецьку область утворено 1932 р., Луганську – 1938 р. Ці області займають **8,8 %** території сучасної держави України. Людність двох областей становить близько **15 %** населення всієї країни.

Цей край є єдиним регіоном України, що сформувався в умовах СРСР на основі корисних копалин. Його населення склалося в період СРСР за значної участі мобілізованих переселенців. Хоча за внеском до базових галузей промисловості України (електроенергетика, паливна промисловість, чорна металургія, хімічна та нафтохімічна промисловість, машинобудування та металообробка) Донецький край посідає провідні позиції, але він вже понад півстоліття має збиткову галузь промисловості – вугільну. Крім того, цей край разом з Дніпропетровською обл. посідає провідні позиції за викидами шкідливих для людини речовин

За етнічною складом людності Донецька та Луганська області відзначаються найбільшою серед усіх областей питомою вагою етнічних росіян (більша лише у Севастополі та АРК). Найбільший міграційний приплив етнічних росіян відбувався в умовах СРСР; головні його хвилі: здійснення колгоспизації й індустріалізації та повоєнні роки під час відновлення зруйнованої евакуацією і воєнними діями промисловості.

Порівняння даних переписів 1959 і 1989 р. показує збільшення кількості етнічних росіян і зменшення кількості українців і греків. У Донецькій області мешкало 4 млн. 262,8 тис. осіб. З них етнічні українці становили **55,7 %**, росіяни – **37,5 %**, греки – **2,2 %**.

У Луганській області мешкало 2 млн. 452,2 тис. осіб, з яких етнічні українці становили **57,5 %**, росіяни – **38,9 %**.

За переписом 1989 р. у Донецькій області мешкало 5 млн. 311,8 тис. осіб. З них етнічні українці становили **50,7 %**, росіяни – **43,6 %**, греки – **1,6 %**.

У Луганській області мешкало 2 млн. 857,0 тис. осіб, з яких етнічні українці становили **52,1 %**, росіяни – **44,5 %**.

На противагу даним, що охоплюють усю Україну, і які свідчать про те, що між переписами 1989 та 2001 р. відбулося певне збільшення питомої ваги осіб, які вважають своєю рідною мовою українську мову, в Донецькій та Луганській областях проявилася тенденція зростання питомої ваги «російськомовних» та спадання частки «українськомовних» і частки «іншомовних». Частка громадян, що вважають українську мову своєю рідною в цьому районі зменшилася. Особливо яскраво зменшення частки осіб, що вважають державну мову своєю рідною мовою, проявилось в Донецькій області. Зокрема в Луганській області до **30,01 %**, у Донецькій області до **24,10 %**.

Прискорене зменшення питомої ваги осіб, які вважають українську мову своєю рідною мовою, відбулося на тих українських землях, де вона й без того була найменшою. Тим часом, наприкінці 1980-х та в часи незалежності саме тут здіймався найбільший галас про утиски російської мови, про занадто швидкі темпи українізації тощо. Міфічна насильницька українізація, чи вигадана дискримінація «російськомовного населення» мали агітаційне, пропагандійне й диверсійне походження й призначення. Прикметно, що вони широко використовувалися в передвиборній агітації правлячою партією «Партія Регіонів».

Привабливість російської мови та непрестижність української мови, як і взагалі – зверхність Росії над Україною тримаються переважно на світоглядних і комунікативних звичках (стереотипах) політично провідних суспільних верств, сформованих в умовах СРСР. Вихідці з цієї частини України посідали високі партійні, державні й господарчі посади у Москві, Кремль призначав своїх вихованців з цієї частини України на найвищі посади в УССР.

Місцеві територіальні господарсько-політичні групи до українського національного відродження ставляться загалом байдуже-вороже. Старі царсько-советські суспільні стереотипи, затхлі слов'яно-москвофільські міфи активно використовуються ними в політичній боротьбі. Законодавство щодо функціонування української мови на цій території не працює.

Існуюча там мережа закладів культури є створеною за українські кошти інфраструктурою пропаганди й поширення російської професійної культури. Функцію російщення виконують також заклади дошкільної, загальної середньої, середньої спеціальної та вищої освіти. Питома вага дошкільнят, школярів та студентів, які виховуються та навчаються державною мовою замала навіть для збереження існуючого принизливого для українців співвідношення між українською та російською мовами.

Внутрішня політика держави, яка здійснюється на цій території у кадровій, інформаційній, освітній, мовній, етнічній, культурній та в інших сферах, загалом була спрямована на подальше мовне російщення українців. За відсутності дії щодо відновлення втрачених суспільних позицій української мови, інерція російщення українців, і навіть явище прискорення російщення українців відбувалися вже після проголошення незалежності України і розпаду СРСР. Чисельність українців з рідною мовою російською у Донецькій та в Луганській областях збільшилася майже у **півтора** рази.

Отже певні етнічні відмінності між людністю Донецької й Луганської областей та людністю основної частини країни поглиблювалися. Мовно-культурна регіоналізація України, яка відбувалася за участю українських високопосадовців, і найяскравіше є вельми небезпечним явищем.

*Науковий співробітник
відділу української етнології
НДІУ Чирков О.А.*

Особливості менталітету мешканців краю

Донбас не є монолітним регіоном господарсько-культурному, історичному ні в політичному аспектах і наразі поділяється на кілька чітко помітних субрегіонів. Північна частина Луганської області є історичною Слобожанщиною, до якої цілком або частково належать Троїцький, Білокуракинський, Новопсковський, Марківський, Міловський, Сватівський, Старобільський, Біловодський, Кремінський райони. Ці райони Луганської області є переважно аграрними і вже тому ментально відрізняються від промислових районів Луганщини та Донбасу загалом. В аграрних районах розвивається малий та середній бізнес місцевих фермерів, які почуваються більш незалежними у порівнянні з підлеглими директору металургами та шахтарями.

До цієї частини історично подібна й *Північ Донецької області*, а саме Краснолиманський, Слов'янський, Артемівський та Олександрівський райони Донецької області, які відрізняються від центральної її частини.

Відрізняється й *західна частина Донеччини*, а саме Добропільський, Красноармійський, Великоновосілківський райони. У зазначених районах проходило навіть опитування про приєднання їх до Дніпропетровської області, яка наразі символізує мир та спокій.

Однак на мешканцях і цих районів позначилися глибокі травми радянської доби: психологічна прив'язаність до Росії, постгеноцидні явища, пов'язані з Голодомором.

До районів *донецького Приазов'я* належать власне його центр – місто Маріуполь, а також прилеглі до нього Першотравневий, Новоазовський, Володарський, Тельманівський, Волноваський та частково Старобешівський і Великоновосілківський райони Донецької області. Тут з самого початку до проросійських мітингів відчувалась певна прохолода з боку місцевого населення, що згодом призвело до повної зачистки Маріуполя від бойовиків.

На Луганщині є й райони, визволені армією від сепаратистів, мешканці яких неприкрито симпатизують Росії. Один із них – Станично-Луганський. Переважна частина місцевого населення, яке до війни налічувало близько 50 тис., – донське козацтво, що шанує свою історію (включно зі службою "царю й отечеству") та свято береже традиції. Казачество в числі бойовиків поводить себе особливо агресивно у порівнянні, наприклад, із наwerbованими шахтарями.

Найпроблемнішими є центральні частини краю, включно з Донецьком і Луганськом, яка за населенням сформувалася в ході індустріалізації кінця XIX – початку XX ст., а згодом – сталінської індустріалізації кінця 1920 – 1930 рр. та повоєнних років. Урбанізаційний процес у Донбасі внаслідок його форсованості не був органічним, багато населених пунктів, що виникли тоді, не відповідали елементарним умовам життя населення.

Тому а Донбасі залишалися переважно люди, спроможні витримувати специфічно важкі умови, а також ті, кого примусили тут жити і працювати. Активні міграційні процеси й урбанізація зумовили до формування певної ментальності населення краю як з позитивними (працелюбність, мужність, пристосованість до важкої фізичної праці), так і негативними рисами (невисокий рівень культури, патерналізм, схильність до недотримання законів і правил). Відсоток українського населення тут суттєво нижчий, хоча українці і є тут значною етнічною групою. В організаційно-політичному плані тут домінують росіяни.

Основні галузі регіону Донбасу – металургійна, гірнична, хімічна і важке машинобудування характеризуються аномально підвищеним травматизмом. Донбас є чи не найнебезпечнішим регіоном у світі за кількістю загиблих на шахтах. Екологічне забруднення перевищує гранично допустимі концентрації від декількох до десятків разів.

За цих умов стрес був і є постійним станом людей. Саме стрес, за класичними уявленнями, стає відправним пунктом переоцінки цінностей особистості. Особистість «перемелюється», ціннісні установки спрощуються,

залишаються тільки базисні – самозбереження, матеріальне забезпечення і продовження роду. Всі інші запити виводяться на другий-третій план.

Із здобуттям незалежності в менталітеті мешканців посилюється постулат головної економічної сили й годувальника країни. З іншого боку, у населення, яке мало певні заощадження з часів СРСР і втратило їх, сформувався певний комплекс найбільш постраждалих в Україні внаслідок розвалу радянської економіки. Сотні тисяч людей пережили зміну досить високого соціального статусу на статус принижених і ображених.

Сформувалося чітке неприйняття української влади й української політики, а союз з Росією почали сприймати як повернення в СРСР, до високих зарплат, до доступних соціальних благ, до високого соціального статусу. Більшість щиро вірить у те, що їхні проблеми викликані не кримінальним характером місцевої влади і власників підприємств, а виключно прорахунками центральної влади.

В цих обставинах закріпилася така риса ментальності мешканців регіону як «патронажність»: тут і партійні функціонери, і електорат діють за принципом: «я – тобі, ти – мені», наприклад, «я тобі роботу (зарплату, пенсію, пакет продуктів, 20 гривень тощо), ти мені – голос на виборах».

Після Майдану виявилось, що проукраїнський рух існує й на Донбасі, незважаючи на тиск місцевих владоможців, шалену пропаганду московських ЗМІ. Хоча громадські демонстрації для Донецька – справа нечувана, все ж 4 березня на вулиці вийшли 3 тис. студентів, а наступного дня – вже 10 тисяч.

Події Майдану-2004, а тим більше Майдану-2014 і скинення «парня донецького» були подані в цьому середовищі як те, що «не хотять слухать Донбасс». Тому ця частина Донбасу й піднялася на боротьбу за колишній лад життя. Для цієї боротьби їм потрібен був зрозумілий і гранично простий слоган. Таким і стали поняття «бандеровці-фашисти» для позначення образу ворога, підкріпленого тим, що і «деды воевали с фашистами». Ці ключові посилювали тривалий час просувала московська політична пропаганда й

кремлівська агентура в структурах Партії регіонів. Ця пропаганда власне й орієнтована на малоосвіченого й невибагливого обивателя.

Регіон з людністю без чітких ідейних переконань, культурних і мовних традицій, з відсталою економікою не має шансів на роль «локомотива» державотворення. В культурно-гуманітарній, мовній, духовній сфері він і далі виконуватиме роль не просто пасивного спостерігача, але й – «розмивача» ціннісних орієнтирів інших регіонів.

➤ В обставинах зруйнованості інфраструктури, якщо люди живуть на контрольованій Україною території, то, незалежно від політичних симпатій, важливо, щоб вони відчули, що держава не залишила їх наодинці з війною.

➤ Психологічно важливо викоринити зловживання з боку військових: порушення дисципліни, які дискредитують збройні сили і владу загалом, повинні каратися з усією суворістю закону.

➤ Важливо забезпечити перелом ситуації в молодіжному середовищі, передовсім у дитячому. Дітей треба возити на відпочинок в інші регіони України, де вони побачать, що там живуть нормальні люди, які не переслідують за російську мову й силоміць не надягають на «москалів» вишиванки.

➤ Знання того, що Росія не несе добра, вже є. Люди краю так само хочуть миру, як і вся Україна. Якщо забрати присутність Росії, то значну частину населення можна обернути на союзників України. Сьогодні їм важливо говорити: «Ми розуміємо, що вас залякали. Ви не зрадники, ми не погрожуємо вам, ми разом, навіть тоді, коли помиляємося. Це – наша країна й ми розберемося в ній самі».

Передумовою цих змін у ментальності є необхідність створення українського інформаційного простору. Досвід показує, що навіть розкидання пропагандистських листівок впливає на готовність суспільства до

змін. Тим інтенсивніше слід це робити в добу сучасних інформаційних технологій.

*Заступник директора НДІУ,
доктор іст. наук Зінченко А. Л.*

***Культурний процес
на теренах Донецької та Луганської областей
у 1990-2010-ті роки***

Упродовж останніх 50 років українське суспільство загалом є більше споживачем культури чужонаціональної, передовсім російської, ніж культури національної. Це тим більш характерно для південно-східного регіону України, що адміністративно включає Донецьку та Луганську області.

На початок 1990-х років південний схід України виявився найбільш радянським краєм. Комуністична влада зробила все, щоб від 90% шкіл з українською мовою навчання на початку 1930-х років в Донецькій області – в 1965 році залишилися одиниці. Навчання у вищих навчальних закладах, офіційне діловодство, театр, кіно, книговидавництво було піддано зросійщенню.

Хоча за даними переписів населення кількість росіян переважала лише у великих містах, але загальна атмосфера і принизливо-насмішкувате ставлення до української мови сприяли повальному переходу на російську мову для спілкування навіть у в побуті.

Ті ж риси були характерні й для духовної культури, яка зазнала деформацій: колишні селяни порвали зі своїм сільським минулим й позбавлені можливості зберігати неперервність традиції. Режимні ідеологи вигадали нову радянську обрядовість, пов'язану, наприклад, з Днем шахтаря

чи Днем кращого забійника. У ній не було місця народній та релігійній культурі як усьому тому, що отримало назву «пережитки» і «забобони». Ідеологічним інструментом в цьому «бездоганному» процесі радянзації виступали й музеї та інші культурно-освітні установи.

У 1990 р. в м. Донецьку була відкрита перша українська школа, яка була недільною і там викладали українською лише фізику, математику і українську мову. У тому ж році був відкритий український лицей при Донецькому Національному університеті, у 1992 р. – український гуманітарний коледж; у 1996 р. – українська гімназія імені Василя Стуса.

У 1991 р. була прийнята Програма із запровадження української мови в усі сфери життя на Донеччині. Згідно з нею, необхідно було привести мережу навчально-виховних закладів області у відповідність до національного складу населення. Проте програма не була виконана: в 2000 р. лише 14 % учнів Донецької області навчалися українською мовою, а в м. Донецьку цей відсоток становив взагалі 7,6 %. Отже, при більшості українського населення школи переважали і переважають нині з російською мовою навчання, що сприяє продовженню і поглибленню асиміляції українців.

У 2003 р. процес українізації шкіл у Донецьку зупинився і почав іти в зворотному напрямку, тобто українські школи почали закривати. Тоді місцевими чиновниками була закрита українська школа № 36, згодом - № 12 і №5. В українських школах м. Донецька переповнені класи, попри велике бажання батьків віддавати туди дітей на навчання, місцева влада чинила активний спротив відкриттю останніх.

Станом на 2006/2007 навчальний рік в області 32,9 % школярів навчалися українською мовою в 282 школах з українською мовою навчання, у м. Донецьку – 19,2 %. Ще 416 шкіл мають статус «школи з українською мовою навчання» (їхня специфіка в тому, що тут українськими є лише кілька початкових класів, а середні та старші – винятково всі російські).

За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року на території Донецької і Луганської областей налічуються мешканці понад 100 національних груп (133 у Донецькій, 123 у Луганській). Відсоткове співвідношення етнічних менших у Донецькій області є таким: росіяни – 38,2%, греки – 1,6%, білоруси – 0,9%, татари – 0,4%, вірмени – 0,3 %, євреї – 0,2 %. У Луганській області відсоткове співвідношення меншин є таким – росіяни – 39%, білоруси – 0,8%, вірмени – 0,26%, молдавани – 0,13%, азербайджанці і євреї – по 0,1%.

Основною формою діяльності національних меншин у регіоні є створення національно-культурних громадських об'єднань. Станом на 1 липня 2009 р. у 19 містах й 11 районах Донецької області зареєстровано та здійснюють діяльність 158 об'єднань, які охоплюють представників 23 національностей. У Луганській області відповідно до вимог чинного законодавства України зареєстровано 40 національно-культурних товариств. Основними джерелами фінансування цих об'єднань є членські внески, спонсорська допомога, добровільні пожертви, кошти іноземних фондів, комітетів та організацій.

У Донецькій області новогрецьку мову вивчають у 18 школах та іврит – в 1 школі. Новогрецьку (у 62 навчальних закладах) та польську мови (у 2 школах) вивчають факультативно.

Визначальні чинники впливу на розвиток культури в 1990-2010 рр. в Донецькій та Луганській областях:

Відсутність належної культурної політики української держави і центральної влади як такої, відсутність політики національної пам'яті. Державний бюджет, програма дій Уряду, регіональні програми розвитку культури – все це завжди підтверджувало факт «залишкового» фінансування та залишкового ставлення до цієї галузі.

Український культурний продукт був позбавлений можливості повноцінного розвитку. Тим більше це стосувалося східного регіону, хоча саме він усі ці роки потребував цієї уваги якнайбільше.

Очільниками районних, міських, обласних відділів та управлінь культури були колишні радянські партійні функціонери, середній вік яких становив від 55 років. Вони ні не мали потреби в зміні культурної політики і в поступальному розвитку в руслі української культури, морально подібне бачення було для них чужими.

Навпаки, 18 травня 2006 р. було прийнято рішення “Про вільний розвиток і використання російської мови в Донецькій області”, яке було скасоване постановою Вищого адміністративного суду України від 28 листопада 2007 року. 21 березня 2007 р. Донецькою обласною радою було прийнято рішення про державність російської мови на території області, яке в 2008 р. було скасоване як недоцільне і протизаконне.

Засилля російського культурного продукту як в українському просторі, так і на регіональному рівні. Російське слово лунало повсюди, російська книга була значно дешевшою за українську, при цьому будучи присутньою всюди. Офіційні чинники в області підтримували думку про «непрестижність» всього українського і «елітарності» російської культури;

Спекулятивні заяви про поліетнічність регіону, підтримувані владоможцями регіону мали справжньою метою вимагати статусу державної для російської мови, а також привернення уваги громадськості до штучно створеної проблеми російської мови в Україні. Вона вибухнула з новою силою в 2014-му році, коли керівники сепаратистських формувань, керовані та фінансовані з Росії, вдавалися до подібних маніпуляцій з мовою, спираючись на міфічні заборони спілкування російською мовою в Україні.

Невиконання своїх завдань засобами масової інформації. В багатьох населених пунктах Донецької та Луганської областей з національного телебачення були доступними лише 1–2 канали. Приватні ж, зазвичай, дотримувалися власної редакційної політики, а не загальнонаціональної. Надзвичайно доступним й досі залишається російське мовлення, що, звісно, формувало іншу, своєрідну, суспільну думку, враження, стереотипи і населення, яке було байдужим для своєї української влади.

Усе це разом узяте у поєднанні з масованою кремлівською пропагандою спричинило вкрай негативні наслідки в культурному просторі:

- *засилля уніфіковано-радянської міської псевдокультури;*
- *деформація української культури;*
- *продовження процесів русифікації українців;*
- *вкорінення споживацької культури масового пошибу;*
- *міфологізація дійсності.*

*Старший науковий співробітник
відділу культурологічних
досліджень НДПУ, канд. іст. наук
Гасиджак Л.*

Освітня політика на Донбасі

У системі координат гуманітарного виміру ситуації в Донецькому краї проблематиці української освіти належить особливе місце. Навіть – виняткове, бо саме тут, як у фокусі, поєдналися чинники ментальні, соціокультурні, мовні, економічні, міліарні, геополітичні.

Як відомо, на підросійській Україні, отже – і на території, про яку наразі іде мова, до 1917 р. не могли системно розвиватися ні початкова, ні середня, ні вища українська освіта.

Доба «українізації» в історії освіти на Донеччині виокремлюється як цілісний і надзвичайно важливий етап, починаючи з якого маємо підстави говорити про українську освіту тут як про системну практику.

Мета політики «українізації» в освітній царині полягала в забезпеченні невід’ємного права українських селян Донеччини на повноцінну освіту і в усуненні шовіністичних диспропорцій в міському освітньому просторі

регіону. У 1932 р. кількість українських шкіл у регіоні (йдеться і про сільські, і про міські школи) сягнула 79%: їх було 1769 із загальної кількості у 2239, до того ж окрім українських та російських шкіл у краї функціонували школи з грецькою, німецькою татарською та іншими мрвами навчання.

Справа з українізацією вищих навчальних закладів виглядала не такою оптимістичною і нашттовхувалася на постійний спротив шовіністичних кадрів у партійному апараті. Станом на 1929 р. у цілій підрадянській Україні процес викладання у вишах був українізований лише на 30%. Навіть у період найбільшого піднесення «українізації» великі промислові центри Донбасу все ж об'єктивно лишалися осередками русифікаційного впливу.

Від насильницького згортання «українізації» у 1933 р. до розпаду тоталітарної імперії СРСР освіта південно-східних теренів України піддавалася найжорсткішому русифікаційному тиску. У др. пол. 40-х на поч. 50-х рр. більшість середніх шкіл краю зберігали україномовний статус; так у 1945/1946 навчальному році 66% шкіл там були українськими. Процес «обвальної» русифікації розпочався на Донбасі наприкінці 50-х рр., після того, як на вимогу московського керівництва Верховна рада УРСР схвалили у 1959 р. закон про «вільний вибір» батьками мови навчання для дітей: у ситуації, коли, як і за царату, лише російська мова створювала перспективи для соціальної мобільності та кар'єрного зростання, цей закон на теренах Південно-Східної України став вироком українському шкільництву. Ситуація розвивалася стрімко: уже в 1964 р. жодна українська школа не працювала в Луганську та Донецьку, школи по селах та малих містечках регіону русифікувалися вже без огляду на т. зв. «бажання батьків».

Секретна постанова Міністерства освіти УРСР від 27 червня 1983 р. «О дополнительных мерах по улучшению изучения русского языка в общеобразовательных школах и педагогических учебных заведениях Украинской ССР», відповідно до якої вводилася доплата за русифікацію – 15%. Наслідком такої «стратегії» станом на 1990 р. у Донецькій області із 1217 шкіл навчання українською здійснювалося лише у 105 (8,7%), у

Луганській це число було дещо вищим – 162 із загального числа у 797 шкіл (22%). Українські школи до того ж були переважно малокомплектними, (1990 р. у Донецькій області було лише 3% школярів, які навчалися українською), натомість у російських школах масовою стала практика «звільнення» учнів від вивчення української мови (у 1988/1989 навчальному році половина учнів Донецька, Маріуполя, Горлівки та багатьох інших міст мали такі «звільнення»). Тотально зрусифікованою виявилася система вищої технічної освіти.

Перші роки після проголошення незалежності України позначені були зусиллями виправити відверто дискримінаційну щодо українців ситуацію. Всебічну підтримку патріотичним освітянам Донецької та Луганської областей надавало тоді Міністерство освіти України, а особливо – знаний вчений-українознавець, доктор філологічних наук Анатолій Погрібний, який у 1992–1994 рр. був першим заступником Міністра освіти.

Налагоджено було масовий випуск навчальної літератури українською мовою для потреб освітян на Сході, робилися серйозні кроки для впровадження української мови у систему вищої технічної освіти, ухвалено Державну Національну програму «Освіта України ХХІ століття», яка спрямовувала розвиток шкільництва водночас у національно-українське та європейське річища.

З приходом до влади Леоніда Кучми ці процеси були суттєво сповільнені, однак не призупинені цілковито, бо вже сама логіка існування незалежної України зумовлювала поступ в освітній царині. Від 1989-го по 2005-й рр. до існуючих раніше додалися 144 нові українські школи; 2005 р. у Донецьку офіційно вчилися в українських школах і класах 17,1% учнів, у нових і вже існуючих вишах відкривалися кафедри української мови, літератури, історії.

Повідомлення сепаратистського «Информационного агентства «Новороссия» від 22 вересня 2014 р. дозволяє навч переконатися, що спрямована на тотальне знищення української освіти стратегія будівничих

«русского мира» за ціле сторіччя у суті речі ні в чому не змінилася: «Министерство ЛНР совместно с общественностью и духовенством Луганской епархии разрабатывает введение в учебный процесс луганских школ основ православной культуры... Кроме того, на встрече с сотрудниками сферы образования многие учителя высказывались за ускорение перехода на новые стандарты в образовании. По их преподавателей [напевно, «мнению» – О.Х.], школьные программы, которые были в украинских школах, во многом и привели к страшной трагедии братоубийственной войны: Луганские школьники не должны учиться по учебникам, в которых главными героями истории являются бандеры и шухевичи», — сказал завуч одной из школ.

Министр образования и науки ЛНР Леся Лаптева заверила, что вскоре школьники республики будут учиться по новым программам и учебникам»

Відомий донецький блогер Денис Казанський, характеризуючи становище в освіті, зазначає: «Війна й окупація поклали край освіті на Донбасі. Майбутнє університетів туманне, і деякі з них, швидше за все, не переживуть 2014 року ні в якому вигляді. Цілком очевидно, що існувати в умовах невизнаної псевдодержави й тотального хаосу, який тепер панує на захоплених бойовиками теренах, вони просто не зможуть. Дипломи, що їх такі вищі видаватимуть, із погляду міжнародного законодавства будуть просто шматками пластику. Та й грошей на фінансування таких гігантських махин у сепаратистів немає». Досить лише сказати, що на сьогодні 14 провідних вузів регіону заявили про евакуацію з контрольованих формально сепаратистами, а реально – російською армією теренів. Показово, що найактивніше відгукнулися на заклик переїхати на «материкову» Україну студенти саме гуманітарних факультетів – ще одне підтвердження доконечної необхідності розвитку там українознавчих студій. Тотальний хаос панує у підготовці навчальних програм для середньої та вищої школи, зовсім не визначеними лишаються питання з матеріально-технічним забезпеченням освітнього процесу. Зазвичай освітянам замість зарплати видають т.зв.

«продуктові набори»: грошову винагороду в розмірі місячного окладу в ЛНР та ДНР видали працівникам освіти лише раз.

У найкоротший термін варто сформувати реєстр тих вищих навчальних закладів, які працюватимуть у нових умовах саме як навчально-освітні установи, і тих вишів, які з об'єктивних причин припиняють свою діяльність. У такому випадку тим їхнім студентам та викладачам, які пов'язують свою подальшу долю з Україною, мають бути запропоновані місця навчання та праці в інших наших вищах;

Для вишів, які працюватимуть на новому місці (Донецький національний університет у Вінниці, Луганський національний університет у Старобільську, Донецький національний технічний університет у Красноармійську, Східноукраїнський університет імені В. Даля у Сєверодонецьку – загалом на сьогодні ідеться про 14 вишів) до початку наступного семестру розробити реалістичні кошториси, унормувавши питання зарплат для викладачів та студентських стипендій. Можливо, доцільним буде переведення (принаймні, тимчасово) студентів цих вишів на безоплатну форму навчання: зрештою, для України дешевше буде заплатити за навчання, аніж боротися з тими молодими людьми, які з відчаю та безнадії можуть записалися в банди «ополченцев».

Водночас Україна не може просто відкинути тих школярів, студентів, вчителів та викладачів, які з різних причин залишаються в ЛНР та ДНР, бо тих, кого відкине наша держава, не забуде «підхопити» путінська Росія. Міністерство освіти має запропонувати зрозумілий «модуль» дій і кроків для тих, хто забажає отримати визнання і Україною, і світом диплом. Належить розробити для таких учнів спеціальні варіанти ЗНО.

*Науковий співробітник
відділу української філології
НДІУ Хоменко О. А.*

Історичне знання в системі ідеологічного протистояння і боротьби за Україну

Історичні знання є важливою складовою світоглядної моделі суспільства. Радянська історіографія заперечувала саму потребу у формуванні української історичної пам'яті, що призвело до деформації історичної свідомості суспільства і спотвореного уявлення про історичне минуле. Зокрема, замовчувалася козацька історія Донбаського краю.

Зі встановленням незалежності України у 1991 р. було зроблено певні кроки до того, щоб донеччани та луганчани почали замислюватися над своїм давнім історичним корінням. Цьому сприяли, наприклад, заходи, на виконання Указу Президента України № 1123/2005-рп від 19.06.2005 р. «Про відзначення 500-річчя виникнення українських козацьких поселень на території Донецької і Луганської областей».

У м. Маріуполі було проведено археологічні розкопки, під час яких на місці колишньої Кальміуської Слободи віднайдено залишки українських поселень, а також побутових речей. У містечку Селидове Донецької області, на місці якого у давні часи знаходився один із зимівників Кальміуської паланки Запорозької Січі, було встановлено відповідні меморіальні знаки.

З іншого боку, дослідниками проаналізована на прикладі президентських каденцій Л. Кучми та В. Ющенка «полярність політики пам'яті». У цьому політичний курс вихідця з Донеччини В. Януковича був спрямований на руйнування української національної пам'яті й впровадження кремлівських ідеологічних постулатів.

Останніми роками проросійськи налаштовані політики на Донбасі, використовуючи адміністративний ресурс та підтримуючи впливи російських ЗМІ, насаджували серед населення імперські міфи та ідеологію. Відкидання ж національних символів, цінностей та історичних орієнтирів поглиблює суперечності всередині суспільства й спричиняє розмивання його соціокультурного простору та його асиміляцію іншими спільнотами.

Європейський досвід вказує на те, що в програмах телебачення, радіостанцій має бути представлена якісна інформація про знакові події та провідні постаті в історії України, пам'ятні місця (місця пам'яті). Натомість в Україні на медіа ринку домінує Росія, яка запропонувала споживачу недорогі видання, художні та документальні фільми, телесеріали, що створюють загрозу розмивання української самосвідомості.

Відсутність адекватних загальнодержавних заходів в сфері гуманітарної політики, застарілість методів освіти та зводять нанівець зусилля сучасних ентузіастів-педагогів, письменників та окремих громадських активістів щодо популяризації історичних знань на Донбасі. Прикладом перешкоджання з боку місцевої влади проведенню заходів, котрі підіймають гострі суспільні проблеми був «Донбас-тур», у рамках якого впродовж 5-7 квітня 2011 року мали пройти презентації роману С. Жадана «Ворошиловград» в Донецьку, Луганську та Старобільську.

На суперечливості заяв російської пропаганди наголошує у своїх виступах й статтях Т. Снайдер. «Ми чули від них, що української держави не існує і водночас – що українська держава чинить репресії. Що української нації немає, і що всі українці – націоналісти. Що української мови немає – і що російськомовних на Донбасі примушують розмовляти українською...»

Яскравим прикладом російської пропаганди є Інтернет-сайт народного культурно-просвітницького та суспільно-політичного журналу «Отечество» (journal-otechestvo.ru). На сайті зазначено, що журнал створено з метою «укрепления и возрождения в гражданах России патриотизма и любви к многонациональному Отечеству ...». Про засоби цього «укрепления и возрождения в гражданах России патриотизма и любви к многонациональному Отечеству» можна дізнатися з тематичного наповнення рубрики «История России», але переважна більшість інформації у ній стосується України. Тенденційність підбору видно неозброєним оком уже із заголовків, а саме: «Европа и Украина», «История украинского языка. Как переписывают Историю», «Бисмарк придумал Украину» та інші.

Відомий історик К. Галушко слушно зазначив, що метою інформаційної війни є підрич історичних засад української самосвідомості. «Україна подається російською пропагандистською машиною як штучний витвір, історична випадковість, країна і держава, яка ніколи не існувала до 1991 р. і яка ніколи не доводила свою життєспроможність, – наголошує він. – Через таку подачу проводиться думка про неминучість розпаду України або її зникнення з політичної карти, приреченість будь-яких спроб оперти сучасний патріотизм на історичне підґрунтя традицій, досвіду і здобутків українців протягом попередніх століть». Серед низки міфів, які поширює російська пропаганда, К. Галушко виділив твердження про випадковість сучасних територіальних меж України, які є «лише подарунком Леніна, Сталіна і Хрущова», а половина України є не Україною, а «Новоросія».

В умовах коли існує загроза державному суверенітету й народ веде боротьбу за політичну незалежність знання історії стає одним з елементів механізму захисту нації. Приклад Донбасу переконливо доводить, що російська пропаганда становить пряму загрозу стабільності та безпеці України.

Шляхи подолання гуманітарної кризи на Донбасі.

1. З огляду на зазначене вище видається доцільним плекання у молодому поколінні цілісної системи історичних знань, які виконують функцію формування світоглядно-ціннісних орієнтирів, а також національної свідомості.

2. Не менш важливою є популяризація історичних знань серед широкого загалу. Відповідальність за політику пам'яті і поширення історичних знань мають взяти на себе державні органи з питань наукової, освітньої та інформаційної політики.

3. Не завадить залучення досвіду зарубіжних країн, державна політика яких спрямована на забезпечення гуманітарного розвитку. Так, 2002 р. у Китайській Народній Республіці було ухвалено «Закон КНР про

популяризацію науки і технологій», згідно з яким усі державні органи, починаючи від районного рівня, зобов'язані здійснювати планомірну координаційну діяльність у сфері популяризації науки.

4. Міністерству освіти і науки України, Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти при розробці нової редакції Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» законодавчо закріпити науково-просвітницьку роботу як один із провідних видів діяльності наукових та освітніх установ в Україні.

5. Міністерству освіти і науки України, Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти спільно з Національною академією наук України виступити з ініціативою щодо створення некомерційних фондів із залученням фінансової допомоги від вітчизняних і зарубіжних приватних благодійників. Йдеться про фонди підтримки просвітницьких проектів, у тому числі видання науково-популярної літератури українською, а також російською мовами, створення науково-популярних інтернет-ресурсів, заохочення талановитої наукової молоді.

6. Міністерству освіти і науки України в рамках програми забезпечення середніх шкіл і ВНЗ підручниками та посібниками запровадити практику державної підтримки видання науково-популярних книжок і періодики з метою комплектування цими виданнями шкільних та дитячих бібліотек.

7. Державному комітету телебачення і радіомовлення України при реалізації «Програми випуску соціально значущих видань» передбачити видання актуальних науково-популярних книжок з історії. Спільно з видавництвами запровадити підготовку електронних варіантів текстів науково-популярних видань із їх подальшою публікацією у відкритому доступі електронних інтернет-бібліотек.

8. Державному комітету телебачення і радіомовлення України за участю наукової громадськості та представників ЗМІ заснувати Всеукраїнський конкурс для визнання найкращих вітчизняних науково-популярних книжкових видань, публікацій у пресі, телевізійних і

радіопрограм, інтернет-публікацій. Передбачити відзначення найкращих популяризаторів історичних знань (науковців, викладачів, журналістів, громадських діячів).

*Вчений секретар НДІУ,
канд. іст. наук Толочко Д. В.*

Стратегія державної політики в царині культури

У Законі України «Про основи національної безпеки України» зі сферою національних інтересів українського народу пов'язуються «життєво важливі матеріальні, *інтелектуальні і духовні цінності українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні*, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток».

Керівництво Росії (В. Путін) намагається прикрити відвертий акт агресії нібито захистом російськомовного населення, права якого начебто порушуються в Україні. Це є наслідком старого, радянсько-комуністичного, мислення та неоімперської політики владної верхівки Росії, яка до цього часу не може змиритися з розпадом Радянського Союзу, вважаючи той факт найграндіознішою катастрофою минулого століття.

Для протидії цим стратегічним орієнтирам Росії провідною ідеєю Стратегії національної безпеки України має стати консолідація української нації навколо спільних національних інтересів та цінностей. Це тим важливіше, що політико-громадянські цінності в свідомості українців посідають лише п'яте місце. Державна незалежність країни, демократичний розвиток країни, участь у діяльності політичних партій і громадських організацій тощо набирають, за даними Інституту соціології НАН України,

середній бал – 3,51). Тобто, пріоритетними для українців є вітальні (4,73 бали) та соціальні цінності (4,06 бала). Національно-культурне відродження, участь у релігійному житті набирають середній бал – 3,47. Тобто, відсуваючи культурні та релігійні потреби (фактично, мало дбаючи про свою культурно-духовну ідентичність), громадяни України так само невисоко цінують державну незалежність і демократичні цінності. Але при цьому на перше місце ставлять питання власної безпеки.

Ця суперечливість соціокультурних пріоритетів і пояснює внутрішні причини гуманітарної катастрофи в Донецько-Луганському краї. Тому гуманітарна складова внутрішньої політики українських урядів мала б бути спрямована на компенсацію культурної-знакової недостатності українського суспільства.

Тим часом, за даними опитування проведеного аналітиками НІСД, ефективність культурної політики в Україні в середньому оцінена як «достатньо низька». Однією з основних причин цього є відсутність цілісності та системності у проведенні державою культурної політики, що характеризує її як «непослідовну», «змістовно суперечливу», «ситуативну», «нескоординовану».

Аналізуючи стан вітчизняної культури слід відзначити, що кількість культурних установ за роки незалежності в значній мірі зменшилась. Так кількість бібліотек скоротилось на 6,5 тисячі, бібліотечний фонд зменшився на 108 млн. примірників, кількість клубних закладів зменшилось на 6,6 тис., кількість місць в них скоротилось на 1,8 млн., кількість демонстраторів фільмів скоротилось у 12 разів, а кількість відвідувань демонстраторів фільмів за рік зменшилось у 37 разів.

Хоча державне фінансування культури й збільшувалося з кожним роком, але ці кошти покривають лише необхідні поточні потреби соціально-культурних закладів. У розвинених країнах закладам культури і мистецтва надаються й пільги в оподаткуванні. Причому податкові пільги поширюються як на заклади культури, так і на фінансових донорів у сфері

культури та мистецтва. Так, ставка ПДВ на книги в Ірландії знижена до 0%, у Франції – до 5,5%, в ФРН – до 7%, в Італії – до 2%. У Бельгії ставка ПДВ на предмети мистецтва знижена з 19% до 6%.

В умовах сучасних глобалізаційних викликів зростає потреба у пошуку і використання методів поєднання у політиці на міжнародній арені «м'якої» сили з «жорсткою». На думку міжнародних експертів, це поєднання є найбільш ефективним. М'яка сила – це моральний авторитет наукових, технічних і спортивних досягнень та творів високого мистецтва, привабливість гуманістичної ідеології суспільства, ефективної економічної політики та раціональної адміністративної системи, приналежність масової культури, симпатія до національної культури, звичаїв та моделей поведінки.

Якщо країна послідовно прагнучиме до високої цивілізації, тобто слідуванню демократичним цінностям, популяризації національної культури, це збільшить її «м'яку силу» й цим самим – підвищить її авторитет у світовій політиці.

Сказане, звісно ж, не означає, що пріоритети «м'якої сили» в розвитку України мають здійснюватися коштом пожертви «твердою силою». «Тверда сила», в тому числі й економіка, є необхідною для високої цивілізації. Але без розвитку «м'якої сили» – культури, моральності суспільства, значною мірою страждатиме й економіка держави.

Тим часом через практичну нереалізованість концепції «м'якої сили» Українська держава на міжнародній арені не має авторитетних позицій. Лише завдяки широкому руху громадського спротиву у 2004 і особливо взимку 2013 – 2014 рр., який демонстрував яскраві прояви «м'якої сили» українське суспільство на протипагу державному естеплішменту одержало потужну моральну підтримку в світі.

Тому нова Українська держава має використати інструментарій «м'якої сили», тобто ефективної гуманітарно-культурної політики, і разом з «твердою силою» забезпечити власне утвердження на міжнародній арені, в тому числі в протистоянні з Росією.

*Завідувач відділу
історичних студій НДІУ,
доктор іст. наук
Гай-Нижник П. П.*

Засоби масової інформації на Донбасі

Для дослідження питання про висвітлення культурного життя на сторінках ЗМІ на Донбасі були опрацьовані матеріали газет «Донбас», «Донецкие Новости», «Вечірній Донецьк» за 2009–2013 рр. Це головні газети, з великим тиражами, власними сайтами та солідною аудиторією. Головна увага концентрувалася на статтях, рубриках, матеріалах присвячених культурі, культурному життю міста.

2014 Червень – головним редактором через вимоги ДНР колектив розпущено.

Перегляд рубрик культури в газеті «Вечірній Донецьк» за 2009 – 2013 рр. дає можливість помітити певні зміни. Матеріалів рубрики «Культура» подають новини огляди балету, театрального сезону, книжкових новинок тощо. Загальною тенденцією публікацій є розрізненість з загальноукраїнським контекстом. Є лише поодинокі публікації (дуже поодинокі замітки), котрі стосувалися визначних, знакових події для всієї України. Теж стосується й присутності у публікаціях культурних чи громадських діячів України. З кінця 2010 року число публікацій з проблематики культурного життя зросло, поступово з'являються матеріали та публікації проукраїнського характеру.

У 2009 р., серед матеріалів газети зустрічаються матеріали-ностальгії за радянським часом. Серед особистостей, котрим видання приділяло особливу увагу, були почесний громадянина Донецька Й. Кобзон, А. Волочкова, М.

Галкин, К. Хабенский, М. Пореченков, Л. Леонтьев, Н. Кадишева, Л. Успенская, тощо. Як бачимо, це все – «зірки» російської естради. Знаходимо й різноманітні матеріали, інтерв'ю з акторами фільмів радянського періоду,

Проте з 2010 р. стають помітними нові теми публікацій: про потребу збільшення української книжкової продукції магазинів, піднімаються питання дубляжу фільмів українською мовою, висвітлюються урочистості святкування річниці Т. Шевченка. Але й тут чимало згадок про виконавців російськомовної попси, серед них – И. Кобзон, російського політичного кіно (Н. Міхалков). Поодинокі згадки присвячені С. Вакарчуку, А. Куркову.

Чималу увагу було приділено відкриттю Русского центра, який подарував Донецьку фонд «Русский мир».

З 2011 року акценти в рубриках культури зміщуються на висвітлення балету, зокрема, багато пишеться про балетний конкурс, влаштований Л. Янукович. Висвітлюються різноманітні конкурси на кшталт «Наследие Славян».

Знаходимо й матеріали присвячені сучасним українським художникам, проведенню аукціонів, різноманітним соціально-культурним заходам проведеним холдингом Р. Ахметова Систем Капітал Менеджмент. У виданні з 2011 р. поряд поряд із матеріалами про різноманітні премії московських фондів, присутні згадки про події, пов'язані з Василем Стусом, Олексою Тихим.

Помітною тенденцією з 2012 року – є активізація матеріалів присвячених православній церкві. Серед власне українських матеріалів – замітки про премії україномовної дитячої книжки, виставку народних майстрів. Тоді ж активізував діяльність у регіоні фонд «Схід і Захід разом». В наступному році читаємо про виставки київських художників, новинки кіно, фестиваль короткометражок, розмовний клуб української мови. В газеті писали й про проекти співробітництва «Регіон Донбас», що охоплював три області Донецьку, Луганську та Ростовську.

Щоденна газета «Донбасс» видається в Донецьку в рубриці «Життя відомих людей» вміщала переважно матеріали, присвячені російським діячам культури (Л. Шукшина, Т. Дороніна, С. Безруков, Ю. Шатунов, Н. Крачковская, Лолита, Мілявська, М. Пореченков, М. Жванецкий, Л. Гузеева). Часто вміщалися й інтерв'ю з російськими «зірками», акторами, співаками. Чимало публікацій знаходимо й про минуле Радянського Союзу, винятково у позитивному світлі. Значне число матеріалів присвячувалося радянським фільмам. Публікації, присвячені життю та діяльності українських діячів культури практично відсутні, як і матеріали про знакові події у культурному житті України.

Загалом публікації цієї газети, дають підстави стверджувати про високий рівень орієнтації на Росію.

*Науковий співробітник
відділу культурологічних
досліджень НДІУ, канд. іст.
наук Брайченко О.*

Неоімперські прагнення Російської Федерації. «Русский мир»

Хоча безпосередньою причиною гуманітарної катастрофи на Донеччині стали воєнні дії РФ, але суттєву передумову конфлікту можна вбачати в тривалій підготовці ідеологічного підґрунтя, що уможливило прийняття і сприйняття певною частиною мешканців цього регіону ідей так званого «російського світу».

Поняття «Русский мир» означає наддержавне суспільне утворення, конституентами якого виступають: центральна роль Росії не лише в регіональній, а й у світовій політиці, близькість до російської мови і культури, православ'я, а також спільність історичного минулого, яке відводиться до часів давньої Русі [див. напр., статтю з однойменною назвою: https://ru.wikipedia.org/wiki/Русский_мир].

Поняття «Русский мир» вже давно використовується і культивується російськими політиками і політтехнологами як своєрідний ідейний субституент колишньої радянської ідеології та навіть світогляду для громадян сучасної РФ. Президент Путін ще в 2006 р. твердив: «Російський світ може і повинен (!) об'єднати всіх, кому дорогоцінне російське слово і російська культура, хоч би де вони жили, в Росії чи за її межами. Частіше користайтеся цим словосполученням – «російський світ» [Там само.].

2007 р. В.Путіним був створений фонд «Русский мир» (сайт: <http://ruskiymir.ru/>), що видає свій журнал і послідовно провадить антиукраїнську позицію при висвітленні воєнних дій на сході України.

Постійна присутність ідеології «Русского мира» досить відчутна в ЗМІ сепаратистів на сході України. Наприклад, інформаційна агенція «Новоросії» (<http://novorus.info>) на сьогоднішній день докладає чимало зусиль, аби «просвітити» і заразом переконати пересічного мешканця в тому, що лише спільнота, яка зветься «Русским миром», має перспективу на майбутнє.

Для цієї ідеології властиве спрощене і часто спотворене протиставлення слов'янської цивілізації з її цінностями («соборності суспільства і держави», «соборності особистості», «держави-Родини», «священства держави», «верховенства моральних цінностей») цивілізації західній, де начебто панують протилежні цим цінностям суспільні орієнтири. «Навязывание западных цивилизационных рекомендаций несут страдания, хаос и разрушение в наш Русский мир» (стаття «Мы – Русь православная», 6.12.2014). Проекція цього світогляду на воєнний конфлікт сформульована так: «Существование Украины возможно только в рамках наших ценностей, в рамках цивилизации славян – Православной Руси». Зрештою, після акцентів на інакшості слов'ян порівняно із Заходом, ствердно подається ідентифікація усього слов'янського з «Русским миром»: «Мы – Русский Мир».

Відповідно до цього формуються й моральні імперативи: «те, що на користь Російському світу – все допустимо, морально, добре. Все, що на шкоду – не допустимо, і аморально, і погано».

Іншим ідеологічним рупором «Русского мира» виступає сайт «Фронт Новороссии / Русский мир», з характерним підзаголовком «Россия и русские всего мира с Новороссией» (сайт: https://vk.com/uv_paxrussia).

Цей сайт є відверто і агресивно антиукраїнський, постійно експлуатує риторичку спільного російськомовного простору, його інформація – це поточні перекручені новини сепаратистів.

Варто відзначити, що згідно із соціопитуваннями, 71% росіян не знають, що таке «Русский мир»! Щоправда, 75% від тих, що знають про нього, вважають, що і території Донеччини належать до цього геополітичного простору.

Рекомендації:

1. Ключова роль у виданнях, що так чи так ідентифікують себе із «Русским миром», належить російській мові (російському мові), як маркеру

для означення «свого» і «своїх». Варто спеціально показати, що «русский» не тотожне «російському». З іншого боку, потрібно всіляко підкреслювати, що в сучасній Україні ніщо не стоїть на заваді використанню і розвитку російської мови і культури. Дуже багато громадян, які обстоюють європейське майбутнє України, є російськомовними.

2. Особливий акцент в ідеології «Русского мира» робиться на російському православ'ї. Тут також доцільно демонструвати, що православ'я, як канонічний напрям християнства, не є винятковим скарбом «російської душі», воно поширене не лише в Україні чи Білорусі, а й у Грузії, Греції та Румунії.

Західні ЗМІ про події на сході України

Роль західних ЗМІ у висвітленні воєнної агресії РФ на Донбасі надзвичайно вагома. Інформаційна війна РФ точиться не лише у вітчизняному медіа-просторі, а вже давно перекинулася на світовий інформаційний простір. Наявність у багатьох країнах світу редакцій Russia Today переконливе підтвердження цього. Громадяни західного світу дізнаються про ці події зі своїх ЗМІ і питання об'єктивності останніх має для нас першочергове значення. Європейський вибір України логічно припускає, що західні партнери повинні мати неупереджену інформацію про те, що відбувається в Україні як майбутньому члені ЄС і НАТО.

В результаті аналізу західних ЗМІ можна зробити такі висновки:

1. Питома вага інформації про Україну і з України досі залишається значною; головна увага приділяється висвітленню конфлікту на сході України й зображенню політичного процесу в державі.

2. Якщо під час подій на Майдані, упродовж анексії Криму та на перших стадіях конфлікту на Донбасі західні ЗМІ були дуже стриманими і обережними в оцінках того, що відбувалося, залишаючись значною мірою під впливом російських інформагентів, то з часом розгортання воєнних дій на сході України відчутна поступова зміна акцентів, відхід чи неприйняття кліше російських ЗМІ (фашисти, хунта тощо). Але при цьому лексика тривалий час залишалася під впливом кремлівської пропаганди (повстанці, громадянська війна).

3. Останнім часом намітилася тенденція «називати речі своїми іменами»: проросійські сепаратисти, визнання участі регулярних військ РФ у конфлікті. Достатньо об'єктивно і оперативно зображується ситуація не лише в зоні конфлікту, а й загалом у сфері міждержавних відносин між Україною і РФ.

4. Чимало вартого уваги можна натрапити в певних виданнях. Наприклад, «Frankfurter Allgemeine Zeitung» (27.11.2014) візуально і компактно подає геополітичні особливості ставлення РФ до країн сусідок.

6. Ставлення до російської пропагандистської машини, є досить критичним: прикладом може бути матеріал з приводу відкриття німецького представництва Russia Today (Die Welt, 27.11.2014).

7. Утім, залишається ціла низка проблематичних моментів, на які слід звернути увагу і докладати зусиль до актуалізації українського погляду на ситуацію як більш зваженого:

- загальна характеристика воєнних дій на Донбасі часто називається ще «українською кризою». З іншого боку, ключовим поняттям все ще виступає тут «громадянська війна»;
- причиною, що породила конфлікт на сході України, нерідко називають мовну ідентифікацію частини населення України, яка не погодилася підкорятися українському Києву;
- інколи право-радикальним партіям, що брали участь в Євромайдані і згодом увійшли до виконавчої влади, приписується клеймо фашизму (ОУН, Правий сектор);
- найбільшою проблемою, яка вимагає якнайшвидшого розв'язання, є майже повна відсутність в західних ЗМІ українських наукових і експертних оцінок подій, причин, тенденцій і наслідків.

Тому вкрай важливо знайти компетентних у своїй галузі фахівців (політологів, соціологів, економістів, правників, істориків, філософів), які змогли б на належному рівні коментувати події в Україні й доносити цю інформацію світовій спільноті через авторитетні зарубіжні видання.

*Старший науковий
співробітник відділу
геополітики та глобалістики
НДІУ, канд. філ. наук
Терлецький В.М.*

Список використаних джерел

1. Коник А. «Історична пам'ять» та «політика пам'яті» в епоху медіа культури // Вісник Львівського університету. – 2009. – Вип. 32. – С. 153-163.
2. Розпорядження Президента України № 1123/2005-рп від 19 липня 2005 р. «Про відзначення 500-річчя виникнення українських козацьких поселень території нинішніх Донецької і Луганської областей» // Офіційне Інтернет-представництво Президента України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/3010.html?PrintVersion> .
3. Снайдер Т. Как Кремлю удается лгать Западу о войне в Украине [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://nvua.net/opinion/snyder/kak-kremlyu-udaetsya-lgat-zapadu-o-voynе-v-ukraine-23199.html>
4. Снайдер Т. Стати «не-Росією» - замало для України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zbruc.eu/node/27280>
5. Ткачук Р.Ф. Гуманітарний розвиток України в контексті кризових явищ культури // Офіційний сайт Національної академії державного управління при Президентіві України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12TRFKYK.pdf>

6. Удод О. Історична пам'ять в менталітеті українського народу // Четвертий міжнародний конгрес українців. Доповіді та повідомлення. Історія: У 2 ч. – Одеса, 1999. – Ч.2. – С. 119-124.

7. Україна відкриває «історичний фронт» // Офіційний веб-сайт Українського інституту національної пам'яті [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/news/ukraina-vidkrivae-istorichnii-front-istorichni-fakti-proti-rosiiskoi-propagandi-u-novomu-intern>

8. Чухліб Т.В. Донеччина та Луганщина – козацькі землі України (XVI – XVII ст.). – К., 2014. – 105 с.

9. Щербин В.К. Гуманитарные исследования в академиях наук стран СНГ: их роль и место в процессе гуманитаризации науки и образования на постсоветском пространстве // Гуманитаризация науки и образования в переходной период: монография. – Минск, 2000. – 228 с.

10. Law of the Peoples Republic of China on Popularization of Science and Technology // Database of Law and Regulations, Офіційний веб-сайт Всекитайських зборів народних представників [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Law/2007-12/06/content_1382103.htm].

Підсумок

Головною і визначальною причиною гуманітарної катастрофи на Донбасі є військова агресія РФ проти України, яка відбувається як у відкритій (безпосередні військові дії), так і прихованій (підтримка терористичних організацій) формах.

Основні чинниками гуманітарної катастрофи коріняться в соціально-політичній, етнонаціональній та культурно-світоглядній сферах.

Живильним середовищем для здійснення військової агресії РФ проти України є, наступні чинники:

Етнонаціональні:

- формування стереотипу вторинності, другорядності, нерозвиненості української мови і, як наслідок, соціальної відсталості її носіїв та користувачів;

- строкатий (мозаїчний) етнонаціональний склад населення, інтенсифікований добровільною та вимушеною міграцією на Донбас людності з різних регіонів задля матеріального чинника;

- тотальне панування російської мови у всіх сферах суспільного життя (окрім побутового), що формувало стереотип «російскості» населення регіону;

- збереження реліктових архетипових рис сприйняття світу та поведінки «радянської» людини з наголосом на високі державні гарантії задоволення соціальних потреб;

Соціально-політичні:

- ностальгія за радянським минулим з його (для Донбасу) високим рівнем життя, соціальним забезпеченням, статусом суспільної пріоритетності, навіть – виключності;
- відчуття певної виключності і своєрідна погорда за приналежність до такої дійсно великої та небезпечної праці, як вуглевидобування, металургія, машинобудівництво тощо;
- синдром соціально-політичної «ображеності» за «недооцінку» центром країни значущості та непересічності регіональних кадрів та Донбасу в цілому;
- агресивна реакція: відповідь регіональної еліти на усунення її від участі в керівництві центральних органів влади (лютий-березень 2014 р.);
- масова маргіналізація суспільства, пов'язана із високим рівнем безробіття вузькопрофільною економікою, відсутністю можливості професійної перекваліфікації та нових робочих місць.

Культурно-світоглядні:

- відчуття певної виключності і своєрідна погорда за приналежність до такої дійсно великої та небезпечної праці, як вуглевидобування, металургія, машинобудівництво тощо;
- «нарцисизм» продуктивної частини населення як наслідок героїзації (кіно, література) їх діяльності та її високої матеріальної підтримки;
- світоглядний інфантилізм, тобто відсутність некритичного сприйняття інформаційного тиску на свідомість;
- дилема «нарцисизм» – «реальність», з психофізіологічною кризою розчарування в незадоволенні нагальних життєвих потреб, що завжди потенційне соціальним вибухом.

Пропозиції щодо подолання негативних наслідків гуманітарної кризи на Донбасі

З метою створення оптимального для життя людини інформаційного, соціального та духовного простору, першочерговим необхідно вважати виконання наступних завдань:

- поширення трансляції всіх без винятку каналів Національного радіо та телебачення на всю територію Донецької та Луганської областей;
- створення на телебаченні і радіо просвітницьких програм, в яких висвітлювалася б актуальні питання громадсько-політичного життя, історії й культури краю, видатних діячів, місць пам'яті тощо.
- налагодження ефективної повсюдної мережі розповсюдження друкованої продукції з усіх регіонів України (книг, журналів, газет);
- заборона на розповсюдження антиукраїнських інформаційних матеріалів;
- створення загальнонаціональних програм наповнення бібліотек регіону (шкіл, вишів, територіальних громад тощо) сучасною літературною продукцією українських та європейських видавництв;
- заснування місцевих консультативних центрів та пунктів з роз'яснення стратегічних пріоритетів розвитку України;
- заснування науково-просвітницьких центрів та науково-методичних рад з українознавства при міських та районних управліннях освіти;
- місцевим органам соціального забезпечення за участю міністерства соціальної політики здійснити ретельну перевірку функціонування дитячих дошкільних закладів, будинків немовлят, інтернатів, шкіл для дітей з обмеженими можливостями, будинків для людей похилого віку задля повноцінного виконання державою та місцевими органами влади своїх зобов'язань щодо цих установ;
- знаттю громадянської напруги має сприяти власне і повне надання соціальних виплат і субсидій, забезпечення своєчасним і якісним медичним обслуговуванням всіх видів населення;
- здійснювати постійний взаємообмін учнівською та студентською молоддю із відповідними закладами з інших регіонів з метою взаємного ознайомлення з культурою, історією звичаями всієї України.

*Завідувач відділу
геополітики та глобалістики
НДІУ, доктор філ. наук
Крисаченко В. С.*